

ΑΙΝΙΓΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΠΙΚΗΣ ΑΦΗΓΗΣΗΣ:
ΟΙ ΠΑΡΟΜΟΙΩΣΕΙΣ ΣΤΟ Χ ΤΗΣ ΙΛΙΑΔΑΣ*

Π αρά το γεγονός ότι οι ομηρικές παρομοιώσεις έχουν τύχει εξαντλητικής ανάλυσης, το ενδιαφέρον γι' αυτές έχει αναζωπυρωθεί κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών, καθώς το επίκεντρο της ερευνητικής προσοχής έχει μετατεθεί από ταξινομικού χαρακτήρα μελέτες¹ στον εντοπισμό στοιχείων που συνδέονται με την προφορική τους λειτουργία² και στη διερεύνηση της γνωστικής διαδικασίας με την οποία παράγουν νόημα³. Η παρούσα συμβολή εστιάζεται στη μελέτη των παρομοιώσεων του Χ της *Ιλιάδας* και αποσκοπεί στο να αξιολογήσει ερμηνευτικά τόσο την πλούσια ερευνητική προεργασία στον τομέα της κατηγοριοποίησης των παρομοιώσεων όσο και τα επιτεύγματα της *σημειωτικής της αφήγησης*⁴ και της θεωρίας της προφορικής σύνθεσης. Με βάση τα προαναφερθέντα ερευνητικά εργαλεία θα επιχειρήσουμε να δείξουμε εστιάζοντας την προσοχή μας στο Χ της *Ιλιάδας* την πολύπλοκη διαδικασία με την οποία η ομηρική ποίηση χρησιμοποιεί τον αφηγηματικό ευρετηριασμό των παρομοιώσεων προκειμένου να δημιουργήσει απροσδόκητους ενδοκειμενικούς υπαινιγμούς, να σχολιάσει ενδο-διηγητικά την πλοκή σε ένα ρυθμικό και αφηγηματικό επίπεδο διακριτό από αυτό που ελέγχεται αποκλειστικά από τον παντοδύναμο εξωτερικό αφηγητή, και τελικά να προβάλει συνεπτυγμένη αλλά και τραγικά χρωματισμένη τη μοιραία σύγκρουση Αχιλλέα και Έκτορα, που αποτελεί και τον κύριο αφηγηματικό στόχο της ραψωδίας Χ.

* Όλες οι αναφορές στο κείμενο της *Ιλιάδας* προέρχονται από την έκδοση του M. L. West, *Homerus, Ilias*, vol. I-II, Stuttgartiae et Lipsiae, 1998-2000. Τα πλάγια στοιχεία στα παρατιθέμενα αποσπάσματα της *Ιλιάδας* δηλώνουν τα όρια των εκτεταμένων παρομοιώσεων.

1. Fränkel (1921), Coffey (1957) 113-132, Lee (1964), Bowra (1952) 266-280, Scott (1974), Moulton (1977), Edwards (1987) 102-110.

2. Muellner (1990) 59-101, Martin (1997) 138-166, Bakker (2001) 1-23.

3. Minchin (2001a) 25-52 [= 2001b, 132-160].

4. Για τη σημειωτική της αφήγησης και την εφαρμογή της στο ομηρικό έπος, βλ. Nimis (1987).

Οι παρομοιώσεις ως «δραματική» περίληψη της κυρίως αφήγησης

Στο Χ της Ιλιάδας περιλαμβάνονται εννέα (9) εκτεταμένες παρομοιώσεις⁵:

1. Χ 22-24:

Ὡς εἰπὼν προτὶ ἄστυ μέγα φρονέων ἐβεβήκει, 21
σευάμενος ὥς θ' ἔππος ἀεθλοφόρος σὺν ὄχεσφιν, 22
ὃς ῥά τε ῥεῖα θέησι τιτανόμενος πεδίοιο·
ὥς Ἀχιλεὺς λαιψηρὰ πόδας καὶ γούνατ' ἐνώμα. 24

2. Χ 26-32:

Τὸν δ' ὁ γέρων Πρίαμος πρῶτος ἶδεν ὀφθαλμοῖσιν, 25
παμφαίνονθ' ὥς τ' ἀστέρ' ἐπεσσύμενον πεδίοιο, 26
ὃς ῥά τ' ὀπώρης εἴσιν, ἀρίζηλοι δέ οἱ αὐγαί
φαίνονται πολλοῖσι μετ' ἀστράσι νυκτὸς ἀμολγῶ,
ὃν τε κύν' Ὀρίωνος ἐπὶ κλησιν καλέουσιν.
λαμπρότατος μὲν ὃ γ' ἐστὶ, κακὸν δέ τε σῆμα τέτυκται,
καί τε φέρει πολλὸν πυρετὸν δειλοῖσι βροτοῖσιν·
ὥς τοῦ χαλκὸς ἔλαμπε περὶ στήθεσσι θεόντος. 32

3. Χ 93-96:

ὥς δὲ δράκων ἐπὶ χειρὶ ὀρέστερος ἄνδρα μένησιν 93
βεβρωκὼς κακὰ φάρμακ', ἔδν δέ τέ μιν χόλος αἰνός,
σμερδαλέον δὲ δέδορκεν ἐλίσσόμενος περὶ χειρὶ,
ὥς Ἔκτωρ ἄσβεστον ἔχων μένος οὐχ ὑπεχώρει, 96
πύργῳ ἔπι προύχοντι φαεινὴν ἀσπίδ' ἐρείσας. 97

4. Χ 139-143:

ἥντε κίρκος ὄρεσφιν, ἐλαφρότατος πετεηνῶν, 139
ῥηϊδίως οἴμησε μετὰ τρήρωνα πέλειαν,
ἥ δέ θ' ὕπαιθα φοβεῖται, ὃ δ' ἐγγύθεν ὀξὺν λεληκὼς
ταρφεῖ ἐπαῖσσει, ἐλέειν τέ ἐ θυμὸς ἀνώγει,
ὥς ἄρ' ὃ γ' ἐμμεμαὼς ἰθὺς πέτετο, τρέσε δ' Ἔκτωρ 143
τείχος ὕπο Τρώων, λαιψηρὰ δὲ γούνατ' ἐνώμα. 144

5. Αντικείμενο της μελέτης αυτής θα αποτελέσουν μόνο οι λεγόμενες εκτεταμένες ή μεγάλες παρομοιώσεις, εκείνες δηλ. που αποτελούν ιδιάζον χαρακτηριστικό της ομηρικής ποίησης. Προκαταρκτικά δηλώνω ότι δεν θα ασχοληθώ με τις σύντομες παρομοιώσεις που χαρακτηρίζονται από τον τυπικό μηχανισμό του κοινού σημείου σύγκρισης (tertium comparationis) και καταλαμβάνουν μέγιστη έκταση ενός στίχου. Για τη σύντομη παρομοίωση πεφνύζετεσ ἥντε νεβροί (Χ1), βλ. Τσαγγάλης (2001) 113-129 [= 2001-2002, 113-132].

5. X 162-166:

ὥς δ' ὅτ' ἀεθλοφόροι περὶ τέρματα μώνυχες ἵπποι 162
 ῥίμψα μάλα τροχῶσι, τὸ δὲ μέγα κεῖται ἄεθλον,
 ἢ τρίπος ἢ γυνή, ἀνδρὸς κατατεθνηῶτος,
 ὥς τῷ τριῖς Πριάμοιο πόλιν πέρι δινηθήτην
 καρπαλίμοισι πόδεσσι. 166

6. X 189-193:

ὥς δ' ὅτε νεβρὸν ὄρεσφι κύων ἐλάφοιο δίηται 189
 ὄρσας ἐξ εὐνῆς, διὰ τ' ἄγχεα καὶ διὰ βήσας,
 τὸν δ' εἰ πέρ τε λάθῃσι καταπτήξας ὑπὸ θάμνῳ,
 ἀλλὰ τ' ἀνιχνεύων θέει ἔμπεδον, ὄφρα κεν εὖρῃ,
 ὥς Ἔκτωρ οὐ λῆθε ποδώκεα Πηλεΐωνα. 193

7. X 199-201:

ὥς δ' ἐν ὀνείρῳ οὐ δύναται φεύγοντα διώκειν- 199
 οὔτ' ἄρ' ὃ τὸν δύναται ὑποφεύγειν οὔθ' ὃ διώκειν-
 ὥς δ' τὸν οὐ δύνατο μάρψαι ποσίν, οὐδ' ὃς ἀλύξαι. 201

8. X 308-311:

οἴμῃσεν δὲ ἀλεις ὥς τ' αἰετὸς ὑψιπετής, 308
 ὅς τ' εἰσιν πεδίονδε διὰ νεφέων ἐρεβενῶν
 ἀρπάξων ἢ ἄρ' ἄμαλῃν ἢ πτώκα λαγῶν
 ὥς Ἔκτωρ οἴμῃσε τινάσσω φάσγανον ὀξύ. 311

9. X 317-319:

οἶος δ' ἀστήρ εἴσι μετ' ἀστράσι νυκτὸς ἀμολγῶ 317
 Ἔσπερος, δς κάλλιστος ἐν οὐρανῷ ἴσταται ἀστήρ,
 ὥς αἰχμῆς ἀπέλαμπ' εὐήκεος, ἦν ἄρ' Ἀχιλλεύς 319
 πάλλεν δεξιτερῇ, φρονέων κακὸν Ἔκτορι δίω,
 εἰσορῶν χροά καλόν, ὅπῃ εἴξειε μάλιστα. 321

Η ἑκταση των παρομοιώσεων είναι τόσο περιορισμένη σε σύγκριση με την αφηγηματική τους «χαρτογράφηση», την ἑκταση δηλ. της κυρίως αφήγησης που καλύπτουν, ώστε ο όρος «εκτεταμένη» ή «μεγάλη» παρομοίωση (extended/long simile) να είναι μάλλον παραπλανητικός. Η χρήση αυτής της ορολογίας έχει σημασία μόνο αναφορικά με τη «σύντομη» ή «μικρή» παρομοίωση (short simile), αν και δεν είναι καθόλου βέβαιο ότι η «μεγάλη» παρομοίωση έχει δημιουργηθεί δια της επέκτασης της «μικρής», μέσα από μια διαδικασία παρατακτικής ή υποτακτι-

κής προσθήκης υλικού. Ο Muellner⁶ έχει σωστά υποστηρίξει ότι οι ομηρικές παρομοιώσεις είναι -αφηγηματικά- συνεπτυγμένες μορφές λόγου με ιδιάζοντα μορφολογικά χαρακτηριστικά που τις καθιστούν δυναμικά λειτουργικές σε ένα διακριτό αφηγηματικό (ίσως και ρυθμικό) επίπεδο⁷. Πρόκειται για ένα είδος εσωτερικού σχολιασμού της δράσης, δια του οποίου ο εξωτερικός αφηγητής πλησιάζει το ακροατήριό του και μοιράζεται μαζί του -εν είδει παύσης- ορισμένα σχόλια.

Η διάταξη των παρομοιώσεων αντικατοπτρίζει τη δομή της ραψωδίας Χ καθώς επίσης και τη διεργασία ταξινόμησης θεματικού υλικού για την παρουσίαση της δραματικής σύγκρουσης ανάμεσα στον Αχιλλέα και στον Έκτορα. Σχηματικά η οριζόντια διάταξη των παρομοιώσεων (συνταγματική αλυσίδα) μπορεί να παρουσιασθεί ως εξής:

A. Εισαγωγή-Παρουσίαση των δύο μονομάχων:

1. *ἄεθλοφόρος ἵππος* (Αχιλλέας)
2. *ἄσθηρ* (Αχιλλέας)
3. *δράκων ὀρέστερος* (Έκτορας)

B. Κύριο μέρος-Καταδίωξη:

1. *κίρκος-πέλεια* (Αχιλλέας-Έκτορας)
2. *ἄεθλοφόροι ἵπποι* (Αχιλλέας-Έκτορας)
3. *κύων-νεβρὸς ἐλάφιοι* (Αχιλλέας-Έκτορας)
4. *ὄνειρος* (Αχιλλέας-Έκτορας)

Γ. Επίλογος-Σύγκρουση των δύο μονομάχων:

1. *αἰετός-ἄρς*⁸/λαγώς (Αχιλλέας-Έκτορας)
2. *ἄσθηρ* (Αχιλλέας)

Η κατάταξη αυτή ακολουθεί την οριζόντια ταξινόμηση (συνταγματική

6. Muellner (1990) 59-101.

7. Η ύπαρξη ενός διαφορετικού ρυθμικού και αφηγηματικού επιπέδου στο οποίο ανήκουν οι ομηρικές παρομοιώσεις έχει πρόσφατα υποστηριχθεί από τον Martin (1997) 138-166. Η αναφορά σε ιδιάζοντα ρυθμικά χαρακτηριστικά των παρομοιώσεων δεν πρέπει να συγχέεται με μετρικές παραμέτρους: η επιζή ποίηση διαθέτει εξαιρετικά εκλεπτυσμένους τρόπους διαφοροποίησης του ρυθμού (βλ. χρήση γλωσσικού υλικού με λυρικές αποχωρήσεις). Η προαναφερθείσα ερμηνευτική πρόταση του Martin πρέπει να γίνει αντιληπτή στο πλαίσιο της θεωρίας της προφορικής σύνθεσης και των εξεζητημένων μηχανισμών δημιουργίας πολλαπλών ρυθμικών συχνοτήτων ακόμη και δια της χρήσεως της ίδιας μετρικής δομής (του δακτυλικού εξαμέτρου για τη συγκεκριμένη περίπτωση). Οι παρομοιώσεις φαίνεται να εμφανίζουν και συγκεκριμένα γλωσσικά χαρακτηριστικά, όπως πλήθος νεότερων γλωσσικών τύπων. Η διαπίστωση αυτή είχε οδηγήσει στο παρελθόν σε «εκτρωματικές» αναφορικά με τη φύση της ομηρικής ποίησης προτάσεις που υποστήριζαν την ύστερη χρονολόγηση των παρομοιώσεων. Οι απόψεις αυτές του Shipp (1972²) 7-144, 208-222 είχαν εγκαίρως αντιμετωπισθεί από τον Chantraine (1955) 73. Βλ. και Tsagalis (1993) 45-48.

8. Στο ομηρικό κείμενο απαντά ο τύπος ἄρνα (Χ 310). Το ουσιαστικό αυτό δεν απαντά σε ονομαστική. Βλ. LSJ⁹ s.v.

αλυσίδα) των παρομοιώσεων, όπως αυτές εμφανίζονται στην κυρίως αφήγηση αντανakλώντας τη δράση του Χ της *Ιλιάδας* σε συνεπυγμένη μορφή. Προτού προχωρήσουμε σε ουσιαστικότερες παρατηρήσεις σχετικά με τη λειτουργία των παρομοιώσεων στη ραψωδία Χ, θα απεικονίσουμε με τη βοήθεια του *κάθετου* άξονα (παραδειγματική οργάνωση) τις παρομοιώσεις του Χ ομαδοποιημένες με βάση τις πληροφορίες που παρέχουν⁹.

ΑΓΩΝΑΣ	ΑΧΙΛΛΕΑΣ	ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ	ΠΑΡΑΤΑΣΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΔΙΩΞΗΣ
ἀεθλοφόρος ἵππος (Χ 22-24)	ἀστήρ (Χ 26-32)	δράκων-ἀνῆρ (Χ 93-96)	δνειρος (Χ 199-201)
ἀεθλοφόροι ἵπποι (Χ 162-166)	ἀστήρ (Χ 317-319)	κίρκος-πέλεια (Χ 139-143) κύων-νεβρὸς ἐλάφοιο (Χ 189-193) αἰετός-ἄρς/λαγῶς (Χ 308-311)	

Η κάθετη ταξινόμηση των παρομοιώσεων μεταθέτει το επίκεντρο του ενδιαφέροντος από τη γραμμική παράθεσή τους στη θεματική τους εγγύτητα, από την ευθύγραμμη διάταξη στη διασταυρούμενη συσχέτισή τους. Αν επιχειρήσουμε να «διαβάσουμε» τις παρομοιώσεις του Χ ως ομόθεμα σύνολα, θα διαπιστώσουμε ότι το κύριο θέμα της ραψωδίας, ο θάνατος του Έκτορα παρουσιάζεται σε τέσσερα διαφορετικά επίπεδα: α) *ως αγώνας*, β) *ως υπερεκτιμημένη προβολή της δύναμης του Αχιλλέα*, γ) *ως εκθριωμένη σύγκρουση προερχόμενη από το ζωικό βασίλειο*, δ) *ως αδήριτη νομοτέλεια που παρατείνεται εναγωνίως*.

Η παρομοίωση πρώτα του Αχιλλέα (Χ 22-24) και έπειτα των δύο μονομάχων (Χ 162-166) με *ἀεθλοφόρους ἵππους* δημιουργεί ένα ερμηνευτικό πλαίσιο που περιβάλλει όλη τη ραψωδία Χ. Η δεύτερη αυτή δραματικά φορτισμένη *τειχοσκοπία* με την προσεκτικά σχεδιασμένη θεατρικότητά της παρουσιάζει τους δύο *ἀριστους* των Αχαιών και των Τρώων να αγωνίζονται για τη ζωή τους μπροστά σε ολόκληρο το Τρωικό και Αχαιικό κοινό. Το πεδίο της μάχης γίνεται η σκηνή, όπου θα εκτυλιχθεί η μοιραία σύγκρουση, ενώ τα τείχη της Τροίας και ο παραταγμένος Αχαιικός στρατός επέχουν θέση θεατρικού κοινού ή ραψωδικού ακροατηρίου που παρακολουθεί την εξέλιξη της πλοκής. Η αναλογία με την ίδια την εκτέλεση/απαγγελία του επικού άσματος είναι και προφανής και διδακτική. Μια προσεκτική ανάλυση του περιεχομένου των δύο αυτών παρομοιώσεων δείχνει πως ένας αρχικός πυρήνας που συσχετίζει ένα (Αχιλλέας) ή δύο (Αχιλλέας

9. Βλ. Καψωμένος (2003) 74-75.

και Έκτορας) αφηγηματικά υποκειμένα με άλογα έχει τεχνηέντως επεκταθεί με την προσθήκη θεματικού υλικού που εξειδικεύει τη δραστηριότητα αυτών των αλόγων. Το θεμελιώδες ερώτημα θα μπορούσε να διατυπωθεί ως εξής: *με τι είδους άλογα παρομοιάζονται ο Αχιλλέας και ο Έκτορας;* Γιατί παρομοιάζονται με *ἀεθλοφόρους ἵππους* και όχι με απλά άλογα; Οι απαντήσεις είναι πολλές, όπως ακριβώς και η λειτουργία των παρομοιώσεων αυτών: πρώτον, η αναφορά σε αγωνιστικά άλογα γίνεται για να τονισθεί η ταχύτητα με την οποία κινούνται στο πεδίο της μάχης¹⁰. δεύτερον, οι παρομοιώσεις των *ἀεθλοφόρων ἵππων* προβάλλουν, δια της εμφατικής αντίστιξης με την τραγικότητα της κατάστασης, το γεγονός ότι ο αγώνας που διαδραματίζεται αφορά την ίδια τη ζωή του Έκτορα· τρίτον, οι παρομοιώσεις αυτές συσχετίζονται με την αναφορά του Αγαμέμνονα σε δώδεκα *ἀθλοφόρους ἵππους* που θα δώριζε στον Αχιλλέα σε περίπτωση που ο γιος της Θέτιδας επέστρεφε στη μάχη (I 123-124). Το θέμα των δώρων, όπως και αυτό της αποκατάστασης της προσβεβλημένης τιμής του άριστου των Αχαιών, βρίσκει μόνο καθυστερημένα (μετά τον θάνατο του Πατρόκλου) ευτυχή κατάληξη στην *Ιλιάδα*, έχοντας ουσιαστικά απορροφηθεί από ένα σημαντικότερο ζήτημα, αυτό του φιλέκδικου πάθους που κυριεύει τον Αχιλλέα για τον θάνατο του Πατρόκλου. Όταν ο Αχιλλέας και έπειτα και ο Έκτορας παρομοιάζονται με αγωνιστικά άλογα, η *Ιλιάδα* υπαινίσσεται ειρωνικά το θέμα των *ἀθλοφόρων ἵππων* που προσέφερε ο Αγαμέμνονας στον Αχιλλέα στη ραψωδία I (123-124). Ο Αχιλλέας θα αποκτήσει τα αγωνιστικά άλογα του Αγαμέμνονα μόνο μετά τον θάνατο του Πατρόκλου, όταν θα είναι πια αργά· αντ' αυτού θα γίνει και ο ίδιος αγωνιστικό άλογο, όπως και ο αντίπαλός του Έκτορας σε μια κούρσα που οδηγεί αναπότρεπτα στην καταστροφή. Έτσι, οι προαναφερθείσες παρομοιώσεις επικάθονται αναληπτικά πάνω σ' ένα στοιχείο της δράσης που έμεινε εκκρεμές ανιχνευόντάς το εκ νέου. Η ανίχνευσή τους όμως δεν οδηγεί πίσω στον γνωστό δρόμο της πλοκής αλλά στις σκοτεινές ατραπούς μιας παράλληλης αφήγησης, αυτής που επισυμβαίνει μόνο στο ιδιάζον ποιητικό σύμπαν των ομηρικών παρομοιώσεων· τέταρτον, η εσκεμμένη εμμονή στη σημασία του βραβείου (οι πρωταγωνιστές της δράσης παρομοιάζονται με άλογα που *τρέχουν σε αγώνες για να κερδίσουν κάποιο βραβείο*) παραπέμπει σε έναν καθοριστικό υπαινιγμό. Στο X 163-164 τονίζεται ότι το *μέγα ἄεθλον* για τους *ἀεθλοφόρους ἵππους* μπορεί να είναι *τρίτους ἢ ἑ γυνή*. Η προσθήκη αυτής της αναφοράς πρέπει να συσχετισθεί και με μια προηγούμενη δραματική διαπίστωση σύμφωνα με την οποία Αχιλλέας και Έκτορας δεν έτρεχαν γύρω από την Τροία για κάποιο συνηθισμένο βραβείο, ένα θυσιασμένο ζώο ή δέρμα βοδιού, που δίνεται σε αγώνες δρόμου (X 160), αλλά για τη ζωή του ίδιου του Έκτορα¹¹. Η εικόνα αυτή συμπληρώνεται από την

10. Στο X 161, οι *ἀεθλοφόροι ἵπποι* αποκαλούνται *μώνυχες* (δίχως σπλές). Τα αγωνιστικά άλογα δεν έφεραν σπλές για να τρέχουν γρηγορότερα.

11. Η χρήση του λογοτύπου *Έκτορος ἱπποδάμοιο* (X 161) ακριβώς πριν από την παρομοίωση

παρομοίωση των αγωνιστικών αλόγων και αποκτά το πλήρες σημασιολογικό της εύρος όταν συσχετισθεί τόσο με το γεγονός ότι οι τρίποδες αποτελούν στην ομηρική ποίηση συχνό δώρο και έπαθλο όσο και με το ότι η γυνή υπήρξε η αιτία όχι μόνο του τρωικού (Ελένη) αλλά και του ιλιαδικού πολέμου (Βρισηίδα)¹². Με την τελευταία αυτή αναφορά η *Ιλιάδα* πραγματοποιεί έναν τολμηρό υπαινιγμό, καθώς ανάγει τη μονομαχία Αχιλλέα και Έκτορα στο υψηλότερο επίπεδο αγώνα, αυτού που αφορά την ίδια την ανθρώπινη ζωή. Με τον τρόπο αυτό, η δεύτερη παρομοίωση προσδίδει στη σύγκρουση των δύο ηρώων σαφή αξιολογική υπεροχή: η μονομαχία Αχιλλέα και Έκτορα ίσεται ποιητικά στο υψηλότερο δυνατό σημείο, ακόμη και σε σχέση με την ίδια τη γενεσιουργό αιτία του τρωικού μύθου και της ιλιαδικής του εκτροπής.

Η μελέτη των ομόθεμων παρομοιώσεων με θεματικό άξονα τους *ἀεθλοφόρους ἵππους* έδειξε πως η μονομαχία Αχιλλέα και Έκτορα παρουσιάζεται ως ένας *ξεχωριστός αγώνας με έπαθλο την ίδια την ανθρώπινη ζωή*, ακριβώς όπως ξεχωριστοί είναι τόσο οι ήρωες που λαμβάνουν μέρος σε αυτόν τον αγώνα όσο και τα αγωνιστικά άλογα με τα οποία παρομοιάζονται.

Η δεύτερη κατηγορία παρομοιώσεων με βάση την παραδειγματική οργάνωσή τους περιλαμβάνει δύο περιπτώσεις, όπου ο Αχιλλέας παρομοιάζεται με αστέρι που ξεχωρίζει στον νυχτερινό ουρανό. Στην πρώτη περίπτωση ταυτίζεται με τον αστερισμό του Κυνός, στη δεύτερη με τον Αποσπερίτη. Έχω πρόσφατα υποδείξει¹³ πως ο λογότυπος *νυκτὸς ἀμολγῶ*, που μαρτυρείται και στις δύο αυτές παρομοιώσεις, στηρίζεται στην αντίθεση μεταξύ φωτός και σκότους και λειτουργεί στην επική ποίηση ως το σύμβολο ενός επερχόμενου κινδύνου με καταστροφικές συνέπειες για όσους σχετίζονται με αυτόν. Η χρήση αυτού του λογοτύπου χρωματίζει σημασιολογικά τις δύο παρομοιώσεις του Χ (26-32 & 317-319) αναιρώντας τη διάκριση μεταξύ του αστερισμού του Κυνός και του Αποσπερίτη. Αυτό που έχει σημασία δεν είναι η αστρονομική ακρίβεια των σχετικών αναφορών αλλά η θεματική τους σύνδεση. Ο Αχιλλέας ξεχωρίζει, όπως τα προαναφερθέντα αστέρια στον βραδινό ουρανό, αλλά η λάμψη του είναι σημάδι συμφοράς (Χ 31) ή υπαινικτικό προανάκρουσμα του μοιραίου χτυπήματος του δόρατός του πάνω σ' ένα αφύλακτο σημείο της πανοπλίας του Έκτορα (Χ 319-321).

Όπως και στην προηγούμενη ομάδα παρομοιώσεων, το κύριο θέμα που προβάλλεται αποτελεί συνδυασμό μιας δυνάμει θετικής αναφοράς, αυτής της εξέχουσας παρουσίας του Αχιλλέα στο πεδίο της μάχης, με ένα υπαινιγμό μιας επι-

των *ἀεθλοφόρων ἵππων* προσδίδει στον λογότυπο λειτουργικά σημασιολογικά χαρακτηριστικά, καθώς ο *ἵπποδαμος Έκτωρ* παρομοιάζεται με *ἀεθλοφόρον ἵππον*.

12. Οι *ἀ(ε)θλοφόροι ἵπποι* μαρτυρούνται και στο I 123-124 της *Ιλιάδας* (δώδεκα δ' ἵππους/πηγούς ἀθλοφόρους). Στη λυρική ποίηση οι *ἀεθλοφόροι ἵπποι* σχετίζονται με το ερωτικό πλαίσιο. Βλ. Αλ.κμ. 1.48 PMG, Ίβυκος 6.6 PMG.

13. Βλ. Tsagalis (2003) 5-40.

κείμενης καταστροφής, αυτής του θανάτου του Έκτορα.

Η τρίτη ομάδα παρομοιώσεων είναι ίσως η πιο ενδιαφέρουσα αλλά συγχρόνως και η πιο προβληματική σχετικά με την ερμηνεία της. Περιλαμβάνει τέσσερις παρομοιώσεις (X 93-96, X 139-143, X 189-193, X 308-311), που όλες αφορούν σε σκηνές προερχόμενες από το ζωικό βασίλειο. Η πρώτη παρομοίωση αυτής της ομάδας αναφέρεται σε ένα φίδι που παραμονεύει στη φωλιά του έναν άνθρωπο· αυτή, θα ήταν βεβαίως η σύντομη μορφή της παρομοίωσης ή, για να μιλήσουμε με ερμηνευτικούς όρους, η απλή μορφή της. Όμως εδώ δεν πρόκειται απλώς για ένα φίδι που ετοιμάζεται να επιτεθεί. Το φίδι οργισμένο χωνεύει δηλητήριο και κουλουριασμένο μέσα στην ορεινή φωλιά του κοιτάζει με βλέμμα φοβερό τον αντίπαλό του. Παρόμοια και ο Έκτορας δεν υποχωρούσε έχοντας άσβεστη οργή μέσα του. Αυτό που δεν δηλώνεται σε επίπεδο επιφανειακής δομής είναι η εμμονή στο διαπεραστικό και τρομακτικό κοίταγμα του φιδιού. Η επιλογή των λέξεων *δράκων* (X 93) και *δέρκομαι* (X 95: *δέδορκεν*) αντί για τα συνηθέστερα *ὄφεις* και *ὄρῳ* αντιστοίχως υπογραμμίζει τη σημασία αυτού του θανατηφόρου κοιτάγματος. Για να γίνει πλήρως κατανοητό το ερμηνευτικό παιγνίδι που εξυφαίνεται, πρέπει η παρομοίωση αυτή να συσχετισθεί με την αμέσως προηγούμενη με την οποία είχε διακοπεί η αφήγηση, πριν μεσολαβήσουν οι ικετευτικοί λόγοι του Πριάμου και της Εκάβης, καθώς και ο εσωτερικός μονόλογος του Έκτορα. Η αφήγηση είχε διακοπεί για να ολοκληρωθεί η παρουσίαση του απαστράπτοντος Αχιλλέα δια της παρομοίωσής του με αστέρι που ξεχωρίζει για τη λάμψη του στον έναστρο νυχτερινό ουρανό. Η *Ιλιάδα* αναβάλλοντας για λίγο την παρουσίαση του Έκτορα (με τη μεσολάβηση των τριών λόγων¹⁴ στην αρχή του X) επιλέγει να χρησιμοποιήσει και γι' αυτόν μια παρομοίωση, η οποία θα τονίζει το ίδιο ακριβώς χαρακτηριστικό που τόνιζε στην περίπτωση του Αχιλλέα, τη φοβερή λάμψη του. Η λάμψη αυτή σχετίζεται μάλιστα με τον χόλο του Έκτορα, στοιχείο που δημιουργεί δικαιολογημένη έκπληξη. Αν κάποιος διακατέχεται από οργή αυτός είναι βεβαίως ο Αχιλλέας, που επιδιώκει να πάρει εκδίκηση για τον θάνατο του Πατρόκλου. Πρόκειται για μια εσκεμμένη προσπάθεια να προβληθούν στον Έκτορα χαρακτηριστικά που ταιριάζουν ή έχουν χρησιμοποιηθεί κυρίως για τον Αχιλλέα, προκειμένου οι δύο ήρωες να ομοιάσουν μπροστά στο τραγικό γεγονός του επικείμενου θανάτου. Ακόμη και το ότι το φίδι βρίσκεται στα βουνά εντάσσεται στην προσπάθεια να εξομοιωθούν οι δύο ήρωες. Όπως ο Αχιλλέας ξεχωρίζει σαν ένα λαμπρό αστέρι μέσα στην καρδιά της νύχτας, έτσι και ο Έκτορας παρομοιάζεται με ένα φίδι που βρίσκεται απομονωμένο στα βουνά.

Η δεύτερη παρομοίωση (X 139-143) αναφέρεται σ' ένα γεράκι που πάνω στα βουνά πραγματοποιεί συχνές εφορμήσεις εναντίον μιας τρομαγμένης περιστεράς που πανικόβλητη προσπαθεί να σωθεί. Εδώ τονίζεται η ευκολία με την

14. Πρίαμος (38-76), Εκάβη (82-89), Έκτορας (99-130).

οποία πραγματοποιείται η επίθεση του γερακιού (X 140: *ῥηϊδίως*), ο φόβος του περιστεριού (X 140: *μετὰ τρήρωνά πέλειαν*), η συχνότητα των εφορηήσεων του γερακιού (X 142: *ταρφεῖ ἐπαΐσσει*) και η έντονη επιθυμία του να πιάσει το περιστέρι (X 142: *ἐλέειν τέ ἐ θυμός ἀνώγει*).

Η τρίτη παρομοίωση (X 189-193) αφορά στην καταδίωξη του νεογνού ενός ελαφιού από έναν σκύλο. Η παρομοίωση υπαινίσσεται την αδυναμία του λαφρόπουλου αλλά κυρίως επιμένει στην προβολή της εμμονής του σκύλου να βρει τα ίχνη του ανήμπορου ζώου. Το δεικτικό μέρος της παρομοίωσης παρουσιάζει μια ενδιαφέρουσα αντιστροφή της εστίασης καθώς υποκειμένο της δράσης γίνεται ο Έκτορας και όχι ο Αχιλλέας, όπως συνέβαινε στο εκτενέστερο αναφορικό μέρος της παρομοίωσης¹⁵. Οι αντεστραμμένες αυτές παρομοιώσεις έχουν επανειλημμένα αποτελέσει αντικείμενο της έρευνας: στην περίπτωση της *Οδύσσειας* έχουν μάλιστα ερμηνευθεί σε σχέση με τη λειτουργία των ρόλων των δύο φύλων, κυρίως σε παρομοιώσεις που αφορούν τον Οδυσσέα. Στην περίπτωση που εξετάζουμε, καθώς δεν υπάρχει μια πλήρης αντιστροφή ρόλων, η αλλαγή του εστιακού υποκειμένου (από τον Αχιλλέα στον Έκτορα) πρέπει να ερμηνευθεί κυρίως σε σχέση με την επόμενη παρομοίωση του ονείρου, όπου ούτε αυτός που καταδιώκει μπορεί να συλλάβει τον καταδιωκόμενο, ούτε ο καταδιωκόμενος μπορεί να διαφύγει. Αυτή η ατελεύτητη καταδίωξη με τα κυκλικά χαρακτηριστικά¹⁶ προοικονομείται από τη συνεχή μετατόπιση του εστιακού κέντρου. Στην παρομοίωση του X 93-96 εστιακό υποκειμένο ήταν ο Έκτορας, στην παρομοίωση του X 139-143 ο Αχιλλέας, σ' αυτήν του X 189-193 πρώτα ο Αχιλλέας και έπειτα ο Έκτορας, και τέλος σ' αυτήν που θα ακολουθήσει (X 308-311) ο Έκτορας. Στην τέταρτη αυτή παρομοίωση της δεύτερης ομάδας, ο Έκτορας παρομοιάζεται με αετό που πετά στα ύψη και εφορμά εναντίον μιας τρυφερής προβατίνας ή ενός φοβισμένου λαγού. Και εδώ τονίζεται η απομόνωση του επιτιθέμενου (X 308: *ὑψιπετής*), ο φόβος του καταδιωκόμενου και η διάρκεια της εφόρμησης (X 309: *ὅς τ' εἴσιν πεδίονδε*). Η συνεχής αλλαγή εστιακών κέντρων στις παρομοιώσεις αυτής της ομάδας δείχνει πως σε παραδειγματικό επίπεδο γίνεται προσπάθεια να προβληθεί η εναλλαγή ρόλων των δύο πρωταγωνιστών της σύγκρουσης και κατ' επέκταση η δραματική εξομοίωσή τους σε επίπεδο αφήγησης¹⁷.

Η παρομοίωση της τέταρτης ομάδας (X 199-201) επιβεβαιώνει με τον πιο emphaticό τρόπο αυτήν την ερμηνεία: συνδυάζοντας το στοιχείο του αγώνα (που

15. Για το αναφορικό (Wie-Satz) και το δεικτικό μέρος (So-Satz) της παρομοίωσης, βλ. Fränkel (1921), όπου γίνεται για πρώτη φορά η διάκριση αυτή.

16. Σχηματικά, η παρομοίωση του ονείρου (X 199-201) έχει τη μορφή: ΑΒΓ (199) - ΑΒΓ (200) - ΑΓΒ (201), όπου Α: οὐ δύναται, οὐτ'... δύναται, οὐ ... δύνατο/ Β: φεύγοντα, οὐτ'... ὑποφεύγειν, οὐδ'... ἀλύξαι/ Γ: διώκειν, οὐθ'... διώκειν, μάρψαι ποσίν.

17. Για μια αντίστοιχη μετατόπιση του εστιακού κέντρου σε ορισμένες παρομοιώσεις της *Οδύσσειας*, βλ. Μαρωνίτης (1971) 205-232 (ειδικότερα 215-217) και Heubeck (1992) 338-339 με περαιτέρω βιβλιογραφία.

προβάλλουν οι παρομοιώσεις της πρώτης ομάδας), το στοιχείο της επικείμενης καταστροφής (που τονίζουν οι παρομοιώσεις της δεύτερης κατηγορίας) με αυτό της εκούσιας σύγχυσης ρόλων (που υπαινίσσονται οι παρομοιώσεις της τρίτης), το όνειρο συναιρεί σε ένα άλλο αφηγηματικό επίπεδο την τραγικότητα όλου του επεισοδίου: Αχιλλέας και Έκτορας, χωρίς να το αντιλαμβάνονται, καταδιώκουν και καταδιώκονται από τον θάνατο αλλάζοντας απλώς θέσεις, επιτιθέμενου και αμυνόμενου, μέχρι την τελική συντριβή και την οριστική τους ήττα. Η τελευταία αυτή παρομοίωση συμπυκνώνει μέσα στην έμφορτη από λεκτικές επαναλήψεις δομή της την εικονιστική αναδιήγηση της μοιραίας σύγκρουσης του Χ· η ονειρική εικόνα δημιουργικά αξιοποιεί το παραβολικό θέμα της ατελεύτητης καταδίωξης και δια της εσχεμμένης *σύγχυσης των υποκειμένων* υπαινίσσεται τη σύγκλιση της μοίρας των ηρώων και, εντέλει, το δραματικό τους αδιέξοδο.

Οι ανωτέρω παρατηρήσεις δεν φιλοδοξούν να καλύψουν πλήρως το ευρύ φάσμα ερμηνευτικών χρωματισμών των παρομοιώσεων του Χ. Επιμείναμε στις ομοιότητες της παραβολικής αλυσίδας των παρομοιώσεων, που εκβάλλουν σε μια στενή από πλευράς έκτασης αλλά πλατιά αφηγηματικά κοίτη, όχι για να υποβαθμίσουμε τις διαφορές τους αλλά για να αποκαλύψουμε άδηλες λειτουργίες που αναδεικνύουν την οργανική τους σύνδεση χωρίς να παραπέμπουν στην αφηγηματική τους ισοπέδωση, που προβάλλουν τη δυναμική τους αλληλεπίδραση χωρίς να εκβιάζουν την ποιητική τους ισοδυναμία.

Λειτουργώντας σ' ένα διακριτό αφηγηματικό επίπεδο οι παρομοιώσεις δίνουν τη δυνατότητα στο έπος να εξυφάνει ένα νέο, πυκνό ιστό ενδο-διηγητικών υπαινιγμών και σχολίων για τη δράση, έναν ιστό που διακόπτει την πλοκή ανιχνεύοντας τις υποκειμένες δομές της *ιστορίας*¹⁸ και δοκιμάζει το δικό του ερμηνευτικό κεντρί στο σώμα της κυρίως αφήγησης.

18. Ο όρος *ιστορία* χρησιμοποιείται με τη γνώση του αφηγηματολογική σημασία, ως το σύνολο των στοιχείων του *μύθου* όπως αυτά γίνονται αντιληπτά από έναν εστιακό χαρακτήρα (focalizer). Βλ. de Jong (1987) 31-32, 35.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bakker, E. 2001. "Similes, Augment, and the Language of Immediacy". Στον τόμο *Orality and Literacy in the Greek and Roman World*, εκδ. J. Watson. Brill: 1-23.
- Bowra, C. M. 1952. *Heroic Poetry*. London.
- Chantraine, P. 1955. "G. P. Shipp, *Studies in the Language of Homer* (Transactions of the Cambridge Philological Society, vol. 8, Cambridge 1953)", *RPh* 29: 72-73.
- Coffey, M. 1957. "The Function of the Homeric Simile," *AJPh* 78: 113-132.
- Edwards, M. 1987. *Homer: Poet of the Iliad*. Baltimore.
- Fränkel, H. 1921. *Die homerischen Gleichnisse*. Göttingen.
- Heubeck, A. 1992. *A Commentary on Homer's Odyssey*, vol. III, XVII-XXIV. Cambridge.
- de Jong, I. J. F. 1987. *Narrators and Focalizers. The Presentation of the Story in the Iliad*. Amsterdam.
- Καψωμένος, Ε. 2003. *Αφηγηματολογία. Θεωρία και μέθοδοι ανάλυσης της αφηγηματικής πεζογραφίας*. Αθήνα.
- Lee, D. J. N. 1964. *The Similes of the Iliad and the Odyssey Compared*. Melbourne.
- Martin, R. 1997. "Similes and Performance". Στον τόμο *Written Voices, Spoken Signs: Performance, Tradition and the Epic Text*, εκδ. E. J. Bakker & A. Kahane. Cambridge, Mass.: 138-166.
- Μαρωνίτης, Δ. Ν. 1971. *Αναζήτηση και νόστος του Οδυσσέα. Η διαλεκτική της Οδύσσειας*. Αθήνα.
- Minchin, E. 2001α. "Similes in Homer: Image, Mind's Eye, and Memory". Στον τόμο *Orality and Literacy in the Greek and Roman World*, εκδ. J. Watson. Brill: 25-52.
- Minchin, E. 2001β. *Homer and the Resources of Memory: Some Applications of the Cognitive Theory to the Iliad and the Odyssey*. Oxford.
- Moulton, C. 1977. *Similes in the Homeric Poems*. Göttingen.
- Muellner, L. 1990. "The Simile of the Cranes and the Pygmies: A Study of Homeric Metaphor", *HSCPh* 93: 59-101.
- Nimis, S. 1987. *Narrative Semiotics in the Epic Tradition: The Simile*. Bloomington.
- Scott, W. 1974. *The Oral Nature of the Homeric Simile*. Leiden.
- Shipp, G. P. 1972²[1953]. *Studies in the Language of Homer*. Cambridge.
- Tsagalis, C. C. 1993. *The Language of the Homeric Similes*. London (MA Thesis).
- Tsagalis, C. C. 2001. "Πεφυζότες ἥτε νεβροί: Genealogy and Poetic Imagery of a Homeric Formula", *SO* 76: 113-129.
- Tsagalis, C. C. 2001-2002. «Πεφυζότες ἥτε νεβροί: αρχαιολογία και ποιητική επικοινωνία ενός ομηρικού λογοτύπου», *Αρχαιολογία*: 113-132.
- Tsagalis, C. C. 2003. "The Homeric Formula νυκτὸς ἀμολγῶ", *Cl & M* 54: 5-40.